

سرود آب‌ها

نیایش پاکدینان در جشن آبانگان

آرزو رسولی

به صورت الهه عشق و باروری نیز درمی‌آید، زیرا چشمه حیات از وجود او می‌جوشد و به این‌گونه "مادر- خدا" نیز می‌شود و به‌عنوان ایزدبانوی باروری، زنان در هنگام زایمان برای زایش خوب و دختران برای یافتن شوهر مناسب به درگاه او استغاثه می‌کنند. او نطفه مردان را پاک و زهدان زنان را برای زایش آماده می‌کند و سبب جاری شدن شیری می‌شود که نوزاد را نیرو می‌بخشد. همانند سرسوتی هندی سبب فراوانی غلات و زاد و ولد گاو و گوسفند است. اردوی سوره آناهیتا مال و ثروت دنیایی همچون اسب، گردونه، اسلحه و لوازم خانگی نیز می‌بخشد.

جنگجویان به درگاهش دعا می‌خوانند تا در نبرد پیروزی یابند و دشمن را سرکوب کنند- گرچه این صفات چندان با مظهر رودخانه بودن او هماهنگ نیست- آناهید گردونه‌ای دارد با چهار اسب سفید، اسب‌های گردونه او ایر، باران، برف و تگرگ هستند. او در بلندترین طبقه آسمان جای‌گزیده است و بر کرانه هر دریاچه‌ای، خانه‌ای آراسته با صد پنجره درخشان و هزار ستون خوش‌تراش دارد. او از فراز ابرهای آسمان، به فرمان اهورامزده، باران، برف و تگرگ را فرو می‌باراند.

در بند سوم یشت پنج در توصیف صفات رودخانه‌ای این ایزدبانو آمده است: "به آن هنگام که اردوی سوره آناهیتا- آن دارنده هزار چشمه و هزار رود که هر یک به درازی چهل روز راه مردی چابک‌سوار است- به سوی دریای فراخکرت روان شود، سراسر کرانه‌های آن دریا به جوش درآیند و میانه آن برآید. اوست که در بزرگی هم‌چند همه آب‌های روی زمین است و به نیرومندی روان شود."

فراغش شد و دو صفت آن، "اردوی" و "سوره" جای آن را گرفتند.

سوره یا سورا، بخش دیگر نام این ایزدبانو، به‌معنای "نیرومند" و "پررور" است که کاملاً برازنده صفت رودخانه‌ای پرآب و تند و تیز است. اما سومین لقب او، آناهیتا، که در کتیبه اردشیر دوم هخامنشی و در بسیاری از متن‌ها به همین صورت خلاصه شده، می‌آید، ظاهراً در زمان هخامنشیان بر نام این ایزدبانو افزوده شده و به معنی "پاک" و "بی‌آلایشی" است. همانند خود آب که مظهر پاک و پاک‌کننده آلودگی است.

ویژگی‌های ایزدبانوی اساطیر ایران

اردوی سوره آناهیتا که نخست بر رودخانه اردوی سروری داشت، کم‌کم بر همه آب‌ها سروری یافت و بنا بر متن پهلوی "بندهشن" پدر و مادر آنها شده، از آپام نیات (=ایزد آب‌ها) نیز پیشی گرفت و شخصیت آپام نیات در شخصیت او تحلیل رفت. تاجایی که نیایش به درگاه او، "آبان یشت" یعنی "سرود آب‌ها" خوانده می‌شود و یشت پنجم اوستاست. این یشت یکی از طولانی‌ترین و شاید باستانی‌ترین یشت‌ها باشد. در این یشت، او زنی است جوان، خوش‌اندام، بلند بالا، زیبا چهره، با بازوان سپید و اندامی برازنده، کمربند تنگ بر میان بسته، به جواهر آراسته، با طوقی زرین برگردن، گوشواره‌ی چهارگوش در گوش، تاجی با صد ستاره هشت گوش بر سر، کفش‌هایی درخشان درپا، با بالاپوشی زرین و پرچین از پوست سگ آبی، چنین تجسمی احتمالاً نشان از این دارد که تندیس‌هایی از او در دوره هخامنشی وجود داشته است.

آناهیتا: الهه عشق و باروری

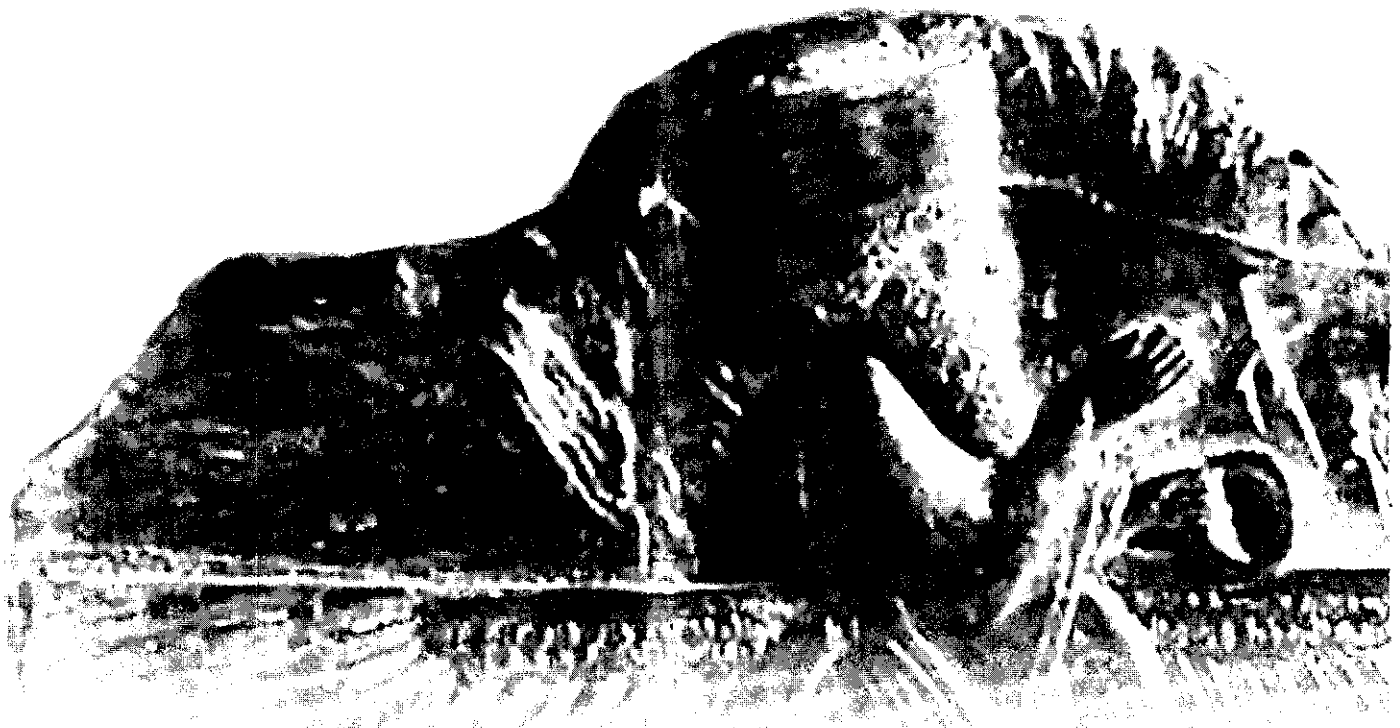
این ایزدبانو با صفات نیرومندی، زیبایی و خردمندی؛

آناهیتا، آناهید، ناهید، یادآور بزرگ‌ترین ایزدبانوی اساطیر ایران، "اردوی سوره آناهیتا" (Ardavi-sura Anāhitā)، است که نام آن با آب و آبادانی عجین شده است. ماه آبان از آن اوست و روز آبان (=دهم) از ماه آبان، جشن آبانگان، به افتخار او و در ستایش او برگزار می‌شده است. ایزدبانویی که جای مهمی در آیین‌های ایران باستان به خود اختصاص می‌دهد و قدمت ستایش او به دوره‌های بسیار پیشین و حتی پیش از زردشت می‌رسد.

شان نزول القاب ایزدبانوی اساطیر ایران

"اردوی" به معنی رطوبت، در آغاز، نام رودخانه مقدسی بوده و سپس، شخصیت خدایی پیدا کرده است. او را همتای ایزدبانوی "سرسوتی" (sarasvati) در آیین ودایی می‌دانند و برخی بر این عقیده‌اند که "اردوی" در اصل صفت "سرسوتی" بوده است که در هند به رودخانه کوچک مقدسی به نام "مذیدسا" (madhyadesa) در ناحیه پنجاب کنونی اطلاق می‌شد. در ایران، بر اثر تغییرات معمول گویشی این نام به "هرخوتی" (haraxvati) تبدیل شد.

در اوستا، این نام به ناحیه‌ای که هرخوتی (رخود یا رخج) خوانده می‌شود، اطلاق شده است. ناحیه‌ای که رودخانه‌ها و دریاچه‌های فراوان دارد و در افغانستان کنونی است. در آغاز، هرخوتی مظهر رودخانه عظیم اساطیری بود که از بلندی‌های کوه مقدس "هرا" سرازیر می‌شد، به دریای "فراخکرت" می‌ریخت و سرچشمه تمام آب‌های دنیا بود. ایرانیان کشاورز و گله‌دار همان‌گونه که هرکوه بزرگی را که در کوهپایه آن زندگی می‌کردند هرا و هر دریای پهناوری را فراخکرت می‌خواندند، هر رودخانه حیات‌بخشی را نیز با نام هرخوتی می‌شناختند. اندک اندک نام ایزد سرسوتی

بامدادان تا غروب، هنگام شایسته نیایش و نثار به درگاه آناهیتا

آدمیان از زمان‌های بسیار کهن قائل به وجود گونه‌ای پیوند آسمانی و ایزدی میان آب از یک سو و خرد یا عقل از سوی دیگر بودند. از این رو، مرسوم بود روحانیان و شاگردان آنان به درگاه اردوی سوره دعا کنند تا از خرد و دانش بهره‌مند شوند. مناسب‌ترین و بهترین وقت برای انجام دادن مراسم مذهبی نیز بامدادان بود.

در بندهای ۹۱ و ۹۵ یشت پنجم از زبان ایزدبانو آمده است که از هنگام برآمدن تا به‌گاه فرورفتن خورشید، هنگام نیایش و نثار زوهر (نوعی قذیه دینی) به درگاه اوست و پس از آن، شایسته ستایش دیوان است.

این ایزدبانوی پاکی و بی‌آلایسی که از هرگونه بدی، نقصان و بیماری به دور بود در بندهای ۹۲ و ۹۳ همین یشت قدغن می‌کند که دیوانگان، بدخلفان، دروغ‌گویان، بزدلان، حسودان و نیز جذامیان، ناپنیان، ناشنویان و دیگر معلولان از آنچه نثر او می‌شود، مصرف کنند.

آناهیتا؛ نگهدار نطفه پسران موعود زردشت

او یاور «سینلارم»، امشاسپند موکل بر زمین و نیز نگهدار نطفه زردشت در دریاچه «کیاسه» است، نطفه‌ای که بعدها نجات‌بخشان دین زردشتی و پسران موعود زردشت اوشیدر، اوشیدرماه و سوشیانس، از آن به‌وجود خواهند آمد.

از تمام این صفات و نقش‌ها چنین برمی‌آید که آناهید خدای محبوبی بوده و همیشه علاقه و احترام عمیق انبوه پیروان را به خود جلب کرده است. تشخیص‌های بازروری را که به لایه مایع منوچه‌اند،

نمونه‌هایی از آن از تپه سراب کرمانشاه (با قدمتی حدود نه هزار سال قبل از میلاد) و در کاوش‌های ناحیه شوش بعدست آمده است. تجسمی از این ایزدبانو می‌دانند.

بازمانده معابد و آیین‌های مربوط به آناهیتا

او همتای ایرانی آفرودیت، الهه عشق و زیبایی در یونان و ایشتر، الهه بابل، به‌شمار می‌رود.

آیین‌های مربوط به این ایزدبانو با پاکی و طهارت آمیخته بود، برای او معابدی برپا می‌شد و در آنها دوشیزگانی خدمت می‌کردند که تعهد پاکدامنی داشتند. از میان این معابد، معابد همدان، شوش و کنگاور از همه مجلل‌تر بود. معابد آناهیتا معمولاً در کنار رودی برپا می‌شد و احتمال می‌رود قلمه‌ها و زیارتگاه‌هایی که امروزه با اسامی دختر و بی‌بی مشهورند و معمولاً در کنار آنها آبی جاری است، بقایای معابد آناهیتا باشند.

برخی حتی سفره‌های نثری با نام بی‌بی (همچون بی‌بی سه‌شنبه) را بازمانده آیین‌های مربوط به آناهیتا می‌دانند.

قدر و اهمیت آناهیتا در تاریخ، اساطیر و ادیان ایرانی

آناهیتا باید در تکوین سلسله ساسانی که اجنادشان در استخر به معبد او وابسته بودند، نقش مهمی بازی کرده باشد. اردشیر بابکان سوسلسله ساسانی، خود نگهبان معبد آناهیتای استخر (در نزدیکی تخت جمشید) بوده است.

از دوره اشکانیان نیز سکه‌هایی با نقش این ایزدبانو به‌جا مانده است. پرستش آناهیتا در شاهنشاهی هخامنشی هم بسیار مهم بوده است. کاتبان ساسانی در کتاب تاریخ خود می‌گویند که اردشیر

دوم مجسمه‌های آناهیتا را در سراسر کشور برپا کرده بود. همچنین از این توره سنگ‌هایی قیمتی با نقش ایزدبانوی تاج بر سر یا زنی ایستاده به‌جا مانده که آن را آناهیتا تشخیص داده‌اند.

در تاریخ اساطیری نیز قهرمانان بزرگ اساطیری همچون هوشنگ، جمشید، فریدون، کیخسرو و گرشاسب به درگاه این ایزدبانو دعا کرده و او را به یاری طلبیده‌اند.

در قدر و اهمیت این ایزدبانو همان بس که ایرانیان قدیم و زردشتیان احترام ویژه‌ای برای آب قائل بودند و هرگونه ناپاکی را از آب‌ها به‌دور می‌داشتند، آنان هیچ‌گاه در آب جاری شست‌وشو نمی‌کردند و چنان در پاک نگه داشتن آب‌ها می‌کوشیدند که به گفته پژوهشگران، در دوره‌هایی که در اغلب کشورهای جهان بیماری‌های واگیر قربانیان زیادی می‌گرفته در سرزمین ایران هیچ‌گاه هیچ‌گونه بیماری همه‌گیری شایع نشد.

منابع: آموزگار، ژاله: تاریخ اساطیری ایران، تهران، سمت، ۱۳۸۰

بویس، مری: تاریخ کیش زرتشت، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران، توس، ۱۳۷۴

دیانت زرتشتی در دوران متأخر از کتاب دیانت زرتشتی، ترجمه دکتر فریدون وهمن، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۳۸.

پورداد، ابراهیم: یشت‌های زرتشتی، تهران، طهوری، ۱۳۲۷.

کریم‌ن سن، از تور: نمونه‌هایی نخستین انسان و نخستین شهریار در تاریخ انسان‌های ایرانیان، ترجمه ژاله آموزگار - احمد تقی‌نقی، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۷.

نوله، جان: ایران باستان، ترجمه ژاله آموزگار، تهران، توس، ۱۳۵۵.

پوشن، کورن: دین‌های ایران، ترجمه دکتر منوچهر کره‌نگر ویراسته آرزو رحمتی، تهران، آستان قدس، ۱۳۶۷.

میلر، جان: عظمت اساطیر ایران، ترجمه دکتر آموزگار، استن لفظی، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۵.